

Ts'eppiyn insanan

Ts'eppiyn insanar

Şıkılbı ts'its'a'una: R. Sergeev

Massa hiles ixhes deş
Satış üçün nəzərdə tutulmayıb
Не для продажи

Ts'eppiyn insana

Dyunyeyn itxhiniy

Ts'etta Allahee xəybıyiy ç'ie
itxhın. Ç'ie aq'vabıdena
q'əradniy vod. K'orani xhyanışın
oodun ciga miç'axdaniy vod.
Allahın Rı'h xhyanışıl ooadniy
alcaxxva. Allahee uvhuyn:
– Hasre işiğ ixhecen.
İşiğ ixhayn.

Allahık'le g'acuyn, işiğ yugda
vod. Qiyğa Mang'vee işiğ
miç'axıyvalike cura'uyın. Allahee
işıgıs "yiğinyığ", miç'axıyvalis
"xəm" do bı huvu.
Xəm quvxha, miç'eedi y qıxha; in
ts'ettiyn yiğ ixha.

Qiyğa Allahee uvhuyn:

- Hasre xhyanbışdı yı'q'nee arka vuxhecen,
xhyanbı sana-sançike cure'ecen.

Həməxüdüd ıxhayn. Allahee arka haa'ana, arkayn,
çik avuduniy oodun xhyanbı sana-sançike cura'anbı.
Allahee mani arkays "xəv" do huvu.
Xəm quvxha, miç'eediş qıxha; in q'öd'esın yiğ ıxha.

Qiyğa Allahee uvhuyn:

– Hasre xəək avudun xhyanbı sacigeeqa salecen,
qeqquyn ciga g'acecen.

Həməxüdüd ıxhayn. Allahee qeqquyni cigayk'le
"ç'iyə", xhyan sadıyni cigayk'leməe "deryahbıva" do bı
huvu. Allahık'le g'acuyn, inəxüd yugda vod.

Qiyğa Allahee uvhuyn:

– Hasre ç'iyeyn aq'va xhınak qixhecen: toxumbınan
ok'bı-alafbı, curayn-curayn meyvabı eyxhen yivar
aleyte'ecen, toxumbıd meyvabışdı ad ixhecen.

Həməxüdüd ıxhayn. Ç'iyeyni aq'vayn alabı aleyli'inbı:
toxumbınan ok'bı-alafbı, curayn-curayn meyvabı
eyxhen yivarıd alyadıynbı, toxumbıd meyvabışdı ad
ıxha. Allahık'le g'acuyn, inəxüd yugda vod.

Xəm quvxha, miç'eedy qıxha; in xhebıd'esın yiğ ıxha.

Qiyğa Allahee uvhuyn:

– Hasre xəəne arkee xəm yiğike cura'an işiğbı
ixhecen. Mançin fəsilbı, yiğbı, senbı hagvecen. Hasre
manbı xəə'əd işiğbı ıxha, ç'iyeylqa gyatk'vecen.

Həməxüdüdü ıxhayn. Allahee q'ölle xədüni işartı ha'u:
yiğinyiğ vuk'lek ıkkeecenva xədüni işartı, xəm vuk'lek
ıkkeecenva k'iniyn işartı. Mang'vee xənebıd ha'uyınbı.
Allahee manbı xəənə arkeqa gitk'iniynbı, ç'iyeylqa
işığ gehecenva, yiğiy xəm vuk'lek ıkkeecenva, işiğike
miç'axvalla curee'ecenva. Allahık'le g'acuyn, inəxüd
yugda vod.

Xəm quvxha, miç'eediyy qıxha; in yoq'ud'esın yiğ ıxha.

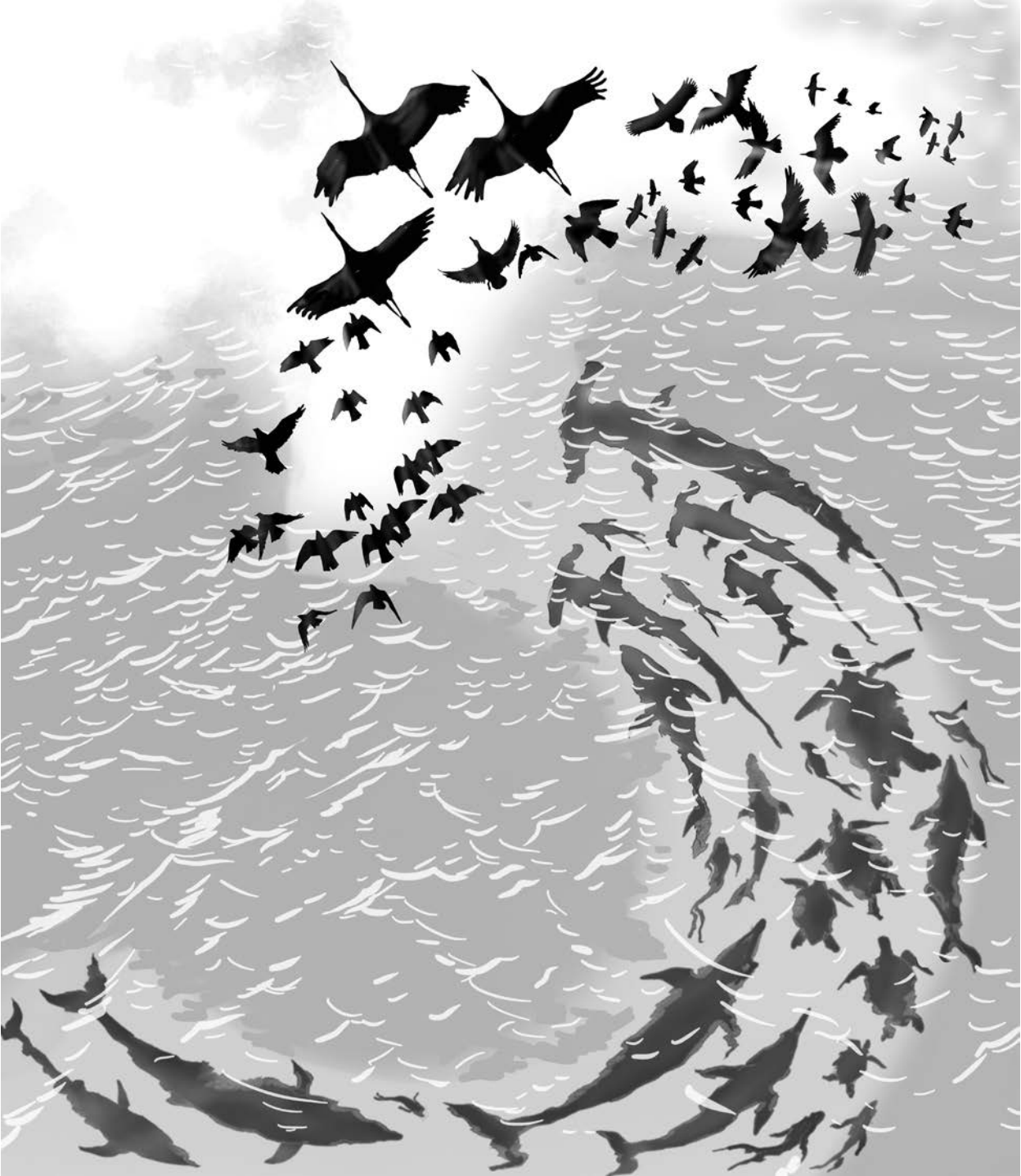
Qiyğa Allahee uvhuyn:

– Hasre xhyanbı nafas ileşşeni karbışikva
gyats'ece, ç'iyeyl oo xəə xəttə şit'yar aledxvecen.

Allahee xhyanee eyxhen ç'ak'ın karbı, harni curaylin
baluğar, gırgın hadağvan nafas helen karbı, mançika
sacigee harni curaylin gırgın xılibıışkan şit'yar itxhın.
Allahık'le g'acuyn, inəxüd yugda vod. Allahee mançis
xayir-düə huvu eyhen:

– G'adı xət qetxhe, deryahbışeedın xhyanbı
gyats'e'e; şit'yarıd ç'iyeyne aq'val geed qetxhecen.

Xəm quvxha, miç'eediyy qıxha; in xhod'esın yiğ ıxha.

Qiyğa Allahee uvhuyn:

– Hasre ç'iyeyni aq'vayn harni curaylin nafas helen karbı: çavra-vəq'ə, hadağvan həyvanar, çolun həyvanar iyxhnećen.

Həməxüdüdü ıxhayn. Allahee curayn-curayn çolun həyvanar, çavra-vəq'ə, ç'iyeyl hadağvan, gırgın nafas helen həyvanar itxhıninbı. Allahık'le g'acuyn, inəxüd yugda vod.

Qiyğa Allahee uvhuyn:

– Yişdi k'op'yelyna, Şak akarana insan ixhanas. Hasre mang'vee deryahbışeeni baluğaaşis, xəəne şit'yaaşis, çavra-vəq'əys, gırgını ç'iyeyni aq'vays, ç'iyeyl hadağvane gırgınçis xəbvalla hee'ecen.

Allahee insan Cune k'op'yeyl irxhın,

Allahni k'op'yeyl irxhın,

Adamiyiy zəiyfa ipxhın.

Allahee manbışis xayir-düə huvu, uvhuyn:

– Vuxooxu geeb qepxhe, ç'iyeyn aq'va gyats'e'e, mana vuşda vob. Deryahbışeeene baluğaaşis, xəəne şit'yaaşis, ç'iyeyl hadağvani gırgını nafas helənçis xəbvalla he'e.

Allahee uvhuyn:

- Haane, çiyeyni aq'val toxum hoolen ok'bıd-alafbıd, gırgine yivaaşın meyvabı şos helenbı, oxhnecenva. Gırgine ç'iyeylne həyvanaaşıs, gırgine xəəne şit'yaaşıs, gırgine hadağvançıs - nençeeıy ı'mren nafas vod, gırgınçıscad - Zı oxhnecenva xhınakın ok'bı helenbı.

Həməxüdüdü ıxhayn.

Allahık'le g'ecen, itxhının gırgın kar geed yugda vod. Xəm quvxha, miç'eedy qıxha; in yıxhıd'esın yığ ıxha.

İnəxüdü, xəybışınıy ç'iyeyn, maane gırgine karan itxhınıy ç'əvexhen. Allahee yıghıd'esde yığılqamen işbı ç'əvə'ənbı, yıghıd'esde yığıl, hi'iyne işbışiker curxha manzil haa'a. Allahee yıghıd'esde yığıs xayirdüə huvu, man yığ mansa yığbışik'e curuiyn, mani yığıl gırgın ha'an işbı ç'əvüü manzil haa'a.

Ts'eppiyne insanaaşin ipxhınıy

Xəybıyiy ç'ıye itxhınıyle qiyğiyına hekaye: Rəbb Allahee xəybıyiy ç'ıye itxhınıyle qiyğa, ç'ıeyeyne aq'val okbıyiy yıvar ələə deşdıy. Rəbb Allahee gyoğiy g'ixdevuva, sayıd ç'ıyee ezasda insan deşva, mançıl-alla məxüdü ıxha. Xhyanıd¹ ç'ıyənçeniy ı'lqəən. Mane xhyanıked ç'ıyesın xhyanniy eyxhen. Manke Rəbb Allahee ç'ıeyeyne nyuq'vneke insan hı'ı, mang'ıune quşeeqa ı'mrene nafasna uf üvxhü. Həməxürur insan üç'ür qıxha.

Qiyğa Rəbb Allahee şargılne Edenıl sa bağ ezu, ırxhınna insanır maqa gıxhxhı. Maa'ad Rəbb Allahee ç'ıyeyl uftanda g'ecen, ittun oxhanas eyxhen meyvabınan xəttə curayn-curayn yıvar aleyli'ı. Mang'vee q'öble menne yıvaaşık idyakarana yiv oožu: sa yıvene meyvabışe ı'mı'r hoole, mansançined meyvabışe yugunıy pısın ats'axhya'asın ats'al hele.

¹ *Xhyanıd*: cühüt'yaaşine mızıl cuvabna qopkuvalla şavuk'lecab vats'a deş. Man "xhyanıd" eyxhe, "boğud" eyxhe.

Bağıs xhyan helena sa damaniy Edeneñçe gyobatsts'e, mañçeb mana yoq'ne cigeeqaniy bit'alooxhe. Mañçine sançin do Pişon vod. Mana bıırne Xavila ölkayne hiqiy-allançeniyy gyobatsts'e. Maa'ad g'izil qığəə. İne ölkayn g'izil yugun vod. İnyaa'ad yugun evanan gatraniy gıranna eke onıksıb vooxhena. Q'öb'esde damayn do Gixonodun. Manab bıırne Kuş ölkayne hiqiy-allançeniyy gyobatsts'e. Xhebıd'esde damayn do Dəclə (Tıgır) vodun. Mana Aşşur ölkayne şargile gyobatsts'e. Yoq'ub'esda damab Fəratobna (Yefrat). Rəbb Allahee insan Edenne bağeeqa giyxhena, man ezu, çıkar ilekkecenva. Rəbb Allahee insanıs əmı'r hav'u uvhuyn:

– Bağeene gırgıne yivaaşın meyvabı ıkkang'a oxhanas əxə. Saccu yuguniy pısın ats'axha'ane yivena meyva umooxhan, mana opxhunne yiğıl qik'asda.

Rəbb Allahee meed eyhen:

– İnsan sayrena ıxhay yugda deşod, Zı mang'usda cus sik'ına sa kumagçiy ixhanasda.

Rəbb Allahee gırgın çolun həyvanarıd, xəən şit'yarıd nyuq'neke ha'a. Qiyğa Allahee manbı insanne k'anyaqa adaylenbı, g'aces, mang'vee nəxdun dobiyyı mançis hiles. İnsanee nene həyvanıs nen doyyı gıxhxhı, məxüdüd axvan. İnsane gırgıne çavra-vəq'əys, çolane həyvanaaşıs, xəəne şit'yaaşıs do hele, saccu cus sik'ına kumag ha'asda iveeke deş. Mane gahıl Rəbb Allahee insan k'orane nik'eeqa g'ixele. Mana nik'eenang'a Rəbb Allahee mang'une mıgleni t'eleyna sa alyapt'ı, çin cigad çurunuka gyats'ı'ı. Rəbb Allahee insanıke alyapt'ıyne mıgleni t'eleyke xhunaşşe irxhın. Yicir insanne k'anyaqa qarı.

İnsanee uvhuyn:

*– İlekke, inə yeqqees ixhavud!
İna bark'v yizde bark'una vob,
Çurud yizde çurununod.
Do "xhunaşşe"² ixhes,
Mana adamiyke alyart'uva.*

Mançil-alla adamee dekkıy yed g'alyabaççe,
xhunaşşeyka eyxhe. Adamiyiy xhunaşşe sa vooxhe.
Adamiy cuna xhunaşşe - q'öyursana ts'elebniy vob,
manbışis mançile naş qexhe deşdiy.

² *Xhunaşşe*: cühüt'yaaşine mizel "adamiy" cuvabık akar.

Aadameyiy Həvəe hav'una bınah

Rəbb Allahee itxhinne çolune həyvanaaşına,
gırğınçile hiyləgarna xoçeniy vob. Xoçeyn zəiyfayk'le
uvhuyn:

– Hək'edane, Allahee şok'le bağeene yivaaşına
nençinacab meyva umooxhan uvhu?

Zəiyfayn xoçeyk'le eyhen:

– Bağeene yivaaşın meyvabı oxhanas əxə. Saccu
bağne yı'q'neene yivene meyvabişde hək'ee Allahee
uvhu: "Mançike umotxhan, mançik sumot'a, deşxhe
hapt'asınbı!"

Xoçeyn zəiyfayk'le uvhuyn:

– Deəş, nəxübcab hapt'as deş. Allahık'le ats'an,
mani yivena meyva opxhuning'a vuşun ats'al geed
qixhes, yuguniy pısın ats'axhxa Allah xhinne
qepxhes.

Zəiyfayk'le g'ecen, mani yiven meyvabı oxhanasıd
karaə vod, ulesqadid yugda vod qöö, ats'al
ıkkanəng'usud ıkkanəhdıd. Mançil-allab mang'ee
mana meyvva qopxu opxhanna. Qiyğab k'ane
ulyorzulyne adamiys meyvva hoole, mang'veeyib
ooxhanna. Mane gahıl q'öng'ussana ats'al qadayle,
ts'eleb vuxhay ats'axhen. Məxüd ıxha manbışe
incilyne t'eleyke cos tanalanqanbı ha'u.
Manbışik'le yiğine serınne gahıl bağee iykaran Rəbb
Allahın nıq' g'iyxhe. Manbı hepı bağeeene yivaaşine
yı'q'nee dyugulebaxhe. Rəbb Allahee Aadamılqa
onu'u, qiyghanan:
- Ğu nyaane?
Mang'vee eyhen:
- Bağeead yiğın nıq' g'ayxhı, ts'eler ıxhal-alla
qərq'i'n dyugulxhana.
Rəbb Allahee eyhen:
- Şavane ts'eler ıxhay vas ats'axha'u? Vas oxhanas
q'adağa hav'uyni yivena meyvane opxhun deşxhee?
Aadamee eyhen:
- Zaka sacigee yixhecenva, Ğu hiyvuyne xhunaşşe
mani yivene meyvayke zas huvu, zınab opxhunna.

Rəbb Allahee zəiyfayk'le eyhen:

– Ğu hi'iyn hicon?

Zəiyfee eyhen:

– Xoçeyn zı yəqqı'le qiğeyhı, zınab opxhunna.

Rəbb Allahee xoçeyk'le uvhuyn:

– Ğu in ha'uyl-alla,

gırgıne çavra-vəq'əyne,

çolane həyvanaaşine yı'q'nee

lə'nat g'azanmişa'a:

ı'mı'rvolle vuxhnel habği nyaq'v ooxhanas.

Zı yiğniyyı zəiyfayne əreeqa,

vuşde kulyfatbışde əreeqa duşmanıyvalla abçes.

Şeng'une kulyfatın yiğni vuk'les ı'xhəs,

ğunab mang'une mı'q'les üvxhəs.

Qiyğa Rəbb Allahee zəiyfayk'le eyhen:

– Vas vuxhneng'a geeb xəppa əziyyat hivles,

uşaxaara k'ovaka uxooxas.

Adamee valqa k'ırı gyaqqı vas ıkkıykanas,

Meeb mang'veecab xəbvalla vas haa'as.

Qiyğa Rəbb Allahee Aadamık'leme uvhuyn:

- Ğu xhunaşşel k'ırı alixhxı

umopxhan uvhuna meyva opxhun.

Həşdeb val-alla nyaq'v lə'natləmiş vuxha.

I'mı'rvolle zəhmətıka ğu vasın g'ık nyuq'vnel
ha'as.

Mançın vas zazaayiy ğı'ç'iy aleylya'as,

ğunad, ğu ezuyne ç'iyel hıcoyiy

alyaadı man oxhanas.

Ligayne şınıka hı'ıyn g'ık oxhanas

nyuq'vneqa sak'alarmee.

Mançike alyart'uva.

Ğu nyaq'v vorna,

nyuq'vnelqar sak'aldasda.

Aadamee xhunaşşeyn do Həva (ı'mı'r) giyxhe.
Mana ç'iyeylne aq'val vuxhaynbışda gırgıng'una
yed yeexhe. Manke Rəbb Allahee Aadamlqayiy
xhunaşşelqa g'ekvayke tanalinbı hı'ı, alya'anbı.
Qiyğa Rəbb Allahee uvhuyn:

– Haane, insanık'le yuguniy pısın hıcoo ıxhay
ats'axha, yışda sa xhinne qexhe. Hasre ı'mrene
yivena meyva qopxu umooxhancen, hammaşıysır
ımaxvaacen!

Vuc alyart'uyne nyuq'vnel işlemişxhecenva, Rəbb
Allahee insan Edenne bağeençe g'e'eşşena. Mang'vee
Eden bağne şargılqa g'oramişa'an malyakariy harıne
suralqa iliyk'aran ts'ayıkan g'ılnc giyxhe ı'mrene
yivelqa əəna yəq' avqecenva.

Gabiliy Habil

Aadam xhunaşşe Həvayka g'alirxhu, mana vuxhne
ayxu Gabil³ uxu. Həvee eyhen:

– Rəbbike zı insan pay xhinne alyart'u.

Qiyğa mang'ee Gabilna çoc Habil uxooxa. Habil
vəq'əbı uxhiyxhanna eyxhe, Gabilir ç'iyə ezana.
Sabara vaxt ilğevç'uyle qiyğa Gabilee Rəbbis
ç'iyeyl alyadıynçike nugbar abayle. Habileyid
ts'etta syuronee ıxhayne nekki yugne vəq'əbışike
adayle. Rəbbeə Habilir, Habile adıynbıd q'abil
ha'anbı. Gabilir, Gabilee adıynbıd Rəbbeə q'abil ha'a
deş. Mançil-alla Gabil it'umra qəllamişxha aq'va
havaxana'a.

³ *Gabil*: cühüt'yaaşine mizel "alyat'an" cuvabık akarada vodun.

Rəbbəe Gabilik'le uvhuyn:

– Nya'a qəllamişxha? Nya'a aq'va havaxanı'ı? Nya'a yugna iş haa'axhee, Zı q'abil hidyaa'aye? Yugna iş hidyaa'axhee, bınahın akkayne ögee gugu hav'u ğu gozet ha'a. Mançin xuruş valqa vod, ğu mançis xəbvalla haa'as vukkan.

Qiyğa Gabilee Habilik'le eyhen:

– Qora çoleeqa vüqqəs.
Maa'ad Gabilee çoculqa xıl g'ot'ul, mana gek'ana.

Qiyğa Rəbbəe Gabilike qidghın hi'iyın:

– Çoc Habil nyaane?

Mang'vee eyhen:

– Ats'a deş, nya'a zı çocuna g'aravulyne vor?

Rəbbəe eyhen:

– Ğu hi'iyın hicon?! Çocune eban ç'iyençe Zalqa ona'a. Mane nyuq'vnen yiğni xıleke k'yapk'ınna çocuna eb hööğəs ghal aaqı. Mañıl-allab ğu ine nyuq'vnel bed-düə alyabat'a. G'iyınyke şaqa ğu nimee yugda ç'ıye ezeeyid, mañın vas ıkkənəxüdın kar hiles deş. Ğu ciga deşda g'e'eşşuna xhinne ixhes.

Gabilee Rəbbik'le eyhen:

– Yızda caza ts'its'a'asınçıleb hexxaba vob. Haane, Ğu zı g'iyına ç'ıyeyne aq'valer g'e'eşşena. Valer dyügulyxha, zı ciga deşda ixhes. Şavneyiy ögiylqa qığeç'u, mang'veyir zı gik'asda.

Rəbbəe mang'uk'le eyhen:

– De'eş. Şavaye Gabil g'ik'u, mang'uke yighıllə g'atna qəl qığaaahas.

Rəbbəe Gabililqa işara giyxhe, mana qızaxıng've gimeek'acenva. Gabil Rəbbike ark'ın Eden bağne şargıl - Nodd eyhene cıgal axva giyğal.

Mebın uşaxar Aadamiy Həva

Aadamne nasılın tarix inəxüd vod. Allahee insan
iyxhanang'a mana Cuk akarara irxhın. Mang'vee
adamiyiy zəiyfa ipxhın. Manbısis xayir-düə huvu.
İpxhınne yiğıl manbısis "insan" do gixhxhı.
Aadamın vəşşe xhebts'al sen g'adıyng'a, cuk akarana,
cune k'op'yeylna sa dix ıxha. Doyud Şet giyxhe.
Aadam, Şet ıxhayle qiyğa molyud vəşşe senna axu.
Mang'uka mebin duxbayiy yişba vuxha. Aadam
yüç'üd vəşşe xhebts'al senna axu q'ık'u.

İna mə'niy İzrailıybişde paççahee Davude opk'unna vob. Mang'vee inçile ğayrid geed Allah axtı qa'aniy cune ı'mrene hək'een mə'niybı otk'un. Mang'vee k'ırranang'a çobaniyvalla hav'u, geeb gıh çavra-vəq'əyne k'ane g'ab alğavhu. Mang'uk'le məxüb tabiatna micagiyvalla g'avcuna. Hiqiy-allane girgınçee mang'uk'le Allahna xıl g'ooce. İna mə'niyib mançine hək'ee vob.

Davudna mǝ'niy

Maq'amne xəring'unimee. Davudna Gittitni
instrumentıkana mə'niy.

*Ay Xudavanda, yişda Rəbb,
nimee axtıdayiy Yiğın do ç'iyene aq'val!
Yiğna xəbvalla xəybışileb axtıba vob.
Gyoqanar, uşaxır Yiğni xəbne guceke yuşana'a,
Dekkan hittayheng'veyiy duşmane nıq' aqqecenvaa.*

*Yiğni xıleppişde işıqa: xəybışıqa,
Ğu gyuvxhuyne vuzaqa,
Ğu gitk'ınne xənebışıqa, ilyakkamee,
Zı eyhen:
– İnsan vuşune vor,
Ğu mana yik'el aqqı?
İnsanıke g'abiynbı hico eyxhen karne,
Ğu manbışda haa'a?*

*Ğu insan mǎxür irxhın
Mana saccu Vas sayq'van.
İnsan axtı qı'ı, tac xhinneyid şöhrat huvu,
İt'xhinne karalqa mana paççah gixhxhı.
İn gırgın: çavra-vəq'ə, çolun həyvanar,
Xəədın şit'yar, deryahbışeedın baluğar,
Deryahbışeedın gırgıncad,
Ğu mang'une g'elybışiqqa huvu.*

*Ay Xudavanda, yişda Rəbb,
nimee axtıdayiy Yiğın do ç'iyene aq'val!*

